

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASI

KAFEDRA: «CİNAYƏT HÜQUQU»

FƏNN: «CİNAYƏT HÜQUQU»

MÜHAZİRƏ

MÖVZU № 16 : «Cinayət məsuliyyətindən azad etmə»

Tərtib etdi: «Cinayət hüququ» kafedrasının baş müəllimi, polis polkovniki, h.ü.f.d

Rəsul Rüstəmov

Mühazirə kafedranın iclasında müzakirə edilib və bəyənilib.

Protokol № ____ « ____ » _____ 2016-cı il

BAKI – 2016

Mövzu № 16

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə

PLAN :

GİRİŞ

1. Cinayət məsuliyyətindən azad etməni nəzərdə tutan cinayət hüquq normalarının ümumi xarakteristikası.
2. Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin növləri.

NƏTİCƏ

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2020
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi. Mad.72-75. Bakı, 2020
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsininini Kommentariyası. Prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə Bakı, 2019
4. F.Y.Səməndərov «Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Dərslik. Bakı, 2019
5. E.M.Əfəndiyev Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Mənbəyi, şərh, tətbiqi. I cild. Bakı, 2005.
6. Н.И.Ветров Уголовное право. Общая часть. Москва,2013
7. И.Я.Козаченко, З.А.Незнамов Уголовное право. Общая часть.Москва, 2009
8. Уголовное право. Общая часть. под.ред. А.И.Парога. Москва-2006.
9. “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında”Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 12 dekabr 2002-ci il tarixli 3 nömrəli Qərarı
10. ARAzərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları. Bakı, 2016.
11. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 72-74 maddələrinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin 25 dekabr 2009-cu il tarixli Qərarı

GİRİŞ

Bildiyimiz kimi cinayət məsuliyyəti hüquqi məsuliyyətin bir növü olub, cinayət qanunu ilə dövlət tərəfindən müəyyən edilir. Yəni cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin dövlət adından mühakimə edilməsini və onun barəsində cəzanın tətbiqini nəzərdə tutur.

Beləliklə, qanunda cinayət məsuliyyətinin işi: faktiki-ictimai-təhlükəli əməl və hüquqi insanın belə sosial-təhlükəli məmlində cinayət tərkibinin olması əsasları nəzərdə tutulur. Deməli, cinayət məsuliyyətinin əsası-qanunda nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin bütün əlamətlərini yaradan əməlin törədilməsidir.

„Üəhz cinayət məsuliyyətindən azad etmə yuxarıda göstərilən əsaslar olduqdan sonra onun tətbiqi əsası yarana bilər. Yəni cinayət məsuliyyətindən azad etmə cinayət tərkibinin əlamətləri olan şəxs barəsində tətbiq edilir.

Ölkəmizdə cinayət hüququ siyasətinin əsas istiqaməti-hümanizm, məsuliyyətin diferensiasiyası və törədilməsi prinsipi zəminində, imkan olduqda, cinayət hüququ məcburiyyət tədbirlərini realizə etmədən məhkumun islah edilməsinə nail olmaqdır. Cinayət məsuliyyətindən azad etmə o halda ədalətli sayıla bilər ki, cinayət cəzası tətbiq etmədən belə azad etmə insanların hüquq və azadlıqlarının, hüquq qaydalarının qorunmasına ziyan yetirməsinə, cinayət qanunvericiliyinin qarşısında duran vəzifələrin həllinə imkan versin. Başqqa sözlə, şəxsin təkrar cinayət törətməsinə yenidən imkan verilməsin, başqalarında cəzasızlıq hissi yaranmasın.

Beləliklə, bu mövzuda cinayət məsuliyyətindən azad etmənin növləri, cəzadan fərqi institutun tətbiqi əsaslarının əhəmiyyəti öyrəniləcəkdir.

SUAL №1.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin nəzərdə tutan cinayət hüquq normalarının ümumi xarakteristikası.

Məlumdur ki, cinayət məsuliyyəti, hüquqi məsuliyyətin bir növü olub, cinayət qanunu ilə dövlət tərəfindən müəyyən edilir. Belə ki, cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin dövlət adından mühakimə edilməsini və onun barəsində cəzanın tətbiqini nəzərdə tutur.

Cinayət məsuliyyəti institutu cinayətkarlıqla mübarizədə, ictimai münasibətlərin qorunmasında məhkumlar üzərində tənbehedici və tərbiyəvi təsirin həyata keçirilməsində, cinayətlərin qarşısının alınmasında, cəmiyyət üzvlərinə çəkindirici təsirin göstərilməsində mühüm vasitə rolunu oynayır.

Cinayət məsuliyyəti-cinayət törədən şəxsin cəzanın tətbiqi ilə şəxsi və əmlak xarakteri mərhumiyyətlərə məruz qalması və dövlət qarşısında cavabdeh olmaq öhdəçiliyidir. Yeni törədilən cinayət əməli və onu törətməkdə təqsiri olan əsas dövlət adından mühakimə edilir, ki, məhkəmə dövlət adından törədilən əmələ ictimai-siyasi, hüquqi qiymət verir və qanunauyğun olaraq törədilən əməlin cinayət olduğunu, onu törətməkdə təqsiri olan şəxsin cinayətkar olduğunu qeyd edir. Sonra məhkəmə təqsirkar barəsində törədilən əmələ görə qanunla müəyyən edilən sanksiya əsasında cəza tətbiq edir.

Beləliklə, cinayət məsuliyyətinin əsası, cinayət məsuliyyətindən azad etmə və cəzadan azad etməni fərqləndirmək lazımdır.

Aydın oldu ki, cinayət məsuliyyəti sosial-hüquqi varlıqla obyektiv mövcud olan kateqoriya kimi bə ifadəsini cinayətin və cinayət törədən şəxsin dövləti adından mühakimə edilməsində və məhkəmə tərəfindən cinayətə görə cəzanın, yaxud da cinayət hüquqi xarakterli başqa təsir tədbirlərinin tətbiqində tapır. Burada göründüyü kimi, cinayəti məsuliyyəti cinayət törədən şəxsin tək cə dövlət qarşısında yaranan cavabdehliyi deyildir, həm də cinayətin törədilmə faktına görə dövlət adından cinayətin və cinayət törədən şəxsin mühakimə edilməsi, eləcə də onun şəxsi və əmlak xarakterli mərhumiyyətlərə məruz qalmasıdır.

Şəxsin dövlət qarşısında cavabdehliyi cinayət törədilən andan yaranır, lakin onun realizəsi məhkəmə hökmünün çıxarılması ilə həyata keçirilir. Belə ki, ümumi qayda üzrə cinayət məsuliyyəti cəzanın tətbiqi ilə reallaşır, çünki cəza cinayət məsuliyyətinin əsas ifadə formasıdır. Lakin cəza tətbiq etmədən də cinayət məsuliyyəti reallaşdırıla bilər. Belə hallarda cinayət məsuliyyəti törədilən cinayətin və cinayət törədən şəxsin dövlət adından mühakimə edilməsi formasında reallaşdırılmış hesab edilir.

Cinayət məsuliyyətinin meydana gəlməsi, reallaşdırılması və cinayət məsuliyyətinə son qoyulması cinayət hüquq münasibətləri çərçivəsində baş verir. Yəni cinayət hüquq normaları ilə tənzim olunan spesifik ictimai münasibətlər ancaq cinayət əməlinin törədilməsinə əlaqədar yaranır.

Deməli, şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün mütləq törədilən əməldə cinayətin tərkib elementlərinin olmasından ibarət olmalıdır. Yəni «Cinayət məsuliyyətinin əsası-qanunda nəzərdə tutulan cinayət tərkibinin bütün əlamətlərini yaradan əməlin törədilməsidir.

Ümumiyyətlə, «Cinayət məsuliyyətindən azad etmə» institutu ilə bağlı ayrı-ayrı müəlliflərin fikirləri müxtəlifdir.

Klassik cinayət hüquq məktəbin görkəmli nümayəndələrindən sayılan C.Bekkeriya özünün «Cinayətlər və cəzalar» adlı məşhur əsərində yazırdı ki, cinayətdən çəkindirici mühüm vasitə, tətbiq edilən cəzanın sərtliyi deyil, onun labüdlüyüdür.

Bununla belə məhkəməyə qədər bəraətverici əsasların olması ilə cinayət məsuliyyətindən azad etmə dünyanın bir çox ölkələrinin qanunvericiliyində nəzərdə tutulur. Bu sahədə birləşmiş Millətlər Təşkilatı tərəfindən aparılan ümumiləşdirmələr göstərir ki, dünya dövlətlərinin cinayət hüquqi siyasətinin fərqləndirici xüsusiyyəti məhkəmə icraatına qədər cinayət işlərinin müəyyən hissəsinin müxtəlif əsaslarla xitam edilməsidir. Cinayət işlərinin xitam edilməsinin əsasları müxtəlif ölkələrdə müxtəlif olsa da, lakin onların hüquqi mahiyyəti eynidir. Yəni cinayət törətmə faktı mövcud olsa da, cinayət işi xitam edilir. Dünya ölkələrində cinayət hüququ siyasətinin əsas istiqaməti-humanizm, məsuliyyətin

defferensiasiyası və fərdilşdirilməsi prinsipi zəminində, imkan olduqda, cinayət hüququ məcburiyyət tədbirlərini realizə etmədən məhkumun islah edilməsinə nail olmaqdır.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə o halda ədalətli sayıla bilər ki, cinayət cəzası tətbiq etmədən belə azad etmə insanların hüquq və azadlıqlarının, hüquq qaydalarının qorunmasına ziyan yetirməsin, cinayət qanunvericiliyinin qarşısında duran vəziyyətlərin həllinə imkan versin. Başqa sözlə, şəxsin təkrar cinayət törətməsinə yenidən imkan verilməsin, başqalarında cəzasızlıq hissi yaranmasın.

«Cinayət məsuliyyətindən azad etmə» anlayışı ilk dəfə 1958-ci il 25 dekabr tarixli SSRİ İttifaqı və Müttəfiq Respublikaların cinayət qanunvericiliyi Əsaslarında təsbit olunmuşdur.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə şəxsin törətdiyi cinayətə görə dövlət adından mühakimə edilməsindən və barəsində ittihamedicə hökm çıxarılmıqdan, habelə cəzanın tətbiq edilməsindən imtina etməklə azad edilməsidir.

Cinayət məsuliyyətindən azad etməyə verilən anlayışı, onu cəzadan azad etmədən aşağıdakı cəhətlərə görə fərqləndirmək lazımdır:

Cinayət məsuliyyətindən azad etmədə ittihamedicə hökm çıxarılmır. Cəzadan azad etmədə isə öncə çıxarılan hökmə müəyyən edillən cəzadan şəxs azad edilir;

Məhkumluq cəzadan azad edilməsi ancaq məhkəmə tərəfindən həyata keçirildiyi halda, məsuliyyətdən azad etmənin tətbiqi məhkəmə və prokuror tərəfindən, habelə prokurorun razılığı ilə müstəntiq, yaxud da tətqiqatçı tərəfindən həyata keçirilir;

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə ibtidai istintaq yaxud da məhkəmə istintaqı dövründə, lakin ittiham edicə hökm çıxarılanə qədər mümkündür. Cəzadan azad etmə isə işə dair hökm çıxarıldıqdan sonra, yaxud da cəzasız ittiham edicə hökm çıxarılmıqla tətbiq edilir.

Məlum olduğu kimi cinayətə görə tətbiq edilən cəza, məhkumlarda müsbət mənəvi keyfiyyətlər tərbiyə etmək üçün heç də yaxşı yararlı vasitə deyildir. Hökmə təyin edilən cəzanın çəkilməsinin məcburiyyətindən törəyən

mərhumıyyətlər, məhkumların nəzərində əzablı bir həyatın başlanğıcı kimi canlanır, ümidsizlik y aradır. Bununla belə, cinayət qanununda cəzadan azad etmə institutlarının mövcudluğu məhkumları bir daha həyata bağlayır, onlara ümid verən işıq olur, güclü islah-tərbiyə edici stimül yaradır. Məlumdur ki, cəzadan azad etmə - dövləti təmsil edən səlahiyyətli orqan tərəfindən cinayət törətməkdə təqsirli olan və məhkum edilən şəxsi cəzanın tətbiq edilməməsinə, habelə məhkumun cəzanın qalan hissəsini çəkməkdən azad edilməsinə dair qərarın verilməsidir.

Cəzadan azad etmə ancaq məhkəmənin səlahiyyətinə aid məsələ olduğu halda, məsuliyyətdən azad etmə müxtəlif subyektlər-təhqiqatçı, müstəntiq, prokuror və məhkəmə tərəfindən əhyata keçirilir.

Cinayət hüququ elminin mövqeyinə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə o hallarda mümkündür ki, əməlin törədilməsi bu institutu nəzərdə tutan normalarda göstərilən şərtlərlə bağlı olsun. Buna görə də cinayət məsuliyyətindən azad etmənin tətbiqi üçün öncə cinayətin törədilmə faktı aydınlaşdırılmalıdır. Törədlilən cinayətə əsasən şəxsin cinayətkar olması müəyyən edildikdən sonra, onun məsuliyyətdən azad edilməsinin mümkünlüyü məsələsi həll edilir. Şəxsin barəsində cinayət məsuliyyətindən azad etmə institutunun tətbiqi istintaq məhkəmə orqanlarının vəzifəsi deyildir. Əlbəttə buraya istisna sual kimi məsuliyyətə cəlb etmə müddətinin keçməsinə azad etmə aid deyildir. Məsuliyyətə cəlb etmə müddətlərinin keçməsilə cinayət məsuliyyətindən azad etmənin əsasları yarandıqda belə institutu tətbiq etməklə şəxsi cinayət məsuliyyətindən azad etmək səlahiyyətli orqanların vəzifəsidir.

Qanunda göstərilmiş cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bütün hallarında şəxs bundan yalnız o zaman edilə bilər ki, cinayət tərkibi olan əməl törətmiş olsun. Bu halı xüsusi qeyd edən A.P.Çuqayev haqlı olaraq təsdiq edirdi ki, «cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin cinayət-hüquqi və cinayət-prosessual normaları yalnız o hallarda tətbiq edilə bilər ki, müttəhimin hərəkətləri, ümumiyyətlə, cinayət xarakteri daşısın və cinayət cəzasına layiq olsun.

Mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyəti olan məsələlərdən biri də cinayət məsuliyyətindən azad etmək institutunu hansı orqanının tətbiq etmək səlahiyyətinə

malik olmasının aydınlaşdırılmasıdır. Qüvvədə olan qanunvericilik bu institutu tətbiq etməyi həm istintaq və təhqiqat orqanlarının, həm də məhkəmənin səlahiyyətinə aid edir. Bununla belə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına əsasən «Məhkəmənin hökmü olmazsa, kimsə cinayətdə təqsirli sayıla bilməz».

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə cinayət tərkibinin əlamətləri olan şəxs barəsində tətbiq edilir. Şəxs məhkəməsi cinayəti törətməkdə təqsirli sayılır. Lakin institut müstəntiqin, prokurorun, yaxud da hakimin tətbiq etməsindən asılı olmayaraq şəxsin nə özü, nə də ki, onun törətdiyi cinayət əməli dövlət adından mühakimə edilmir. Buna görə də cinayət məsuliyyətindən azad etmə institutu Konstitusiyanın təqsirsizlik prezumpsiyasına zidd olmadığını qeyd edən müəlliflərin mövqeyi təqdirəlayiqdir.

Biz cinayət məsuliyyətindən azad etmənin təqsirsizlik prezumpsiyasına zidd olmadığını qeyd edən müəllifləri ona görə haqlı hesab edirik ki, əvvəla şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edildikdə onun törətdiyi cinayətin hüquqi nəticələri dərhal aradan qalxır. Yəni şəxs məsuliyyətdən azad edildikdən sonra yenidən cinayət törədərsə, əvvəl törətdiyi və buna görə məsuliyyətdən azad edildiyi cinayət, törədilən yeni cinayətlə nə təkrarlıq, nə də ki, cinayətlərin cəmin yarada bilməz. Eynilə, əgər şəxsi törətdiyi cinayətdə özünün təqsirli saymırsa, bu cinayətə görə məsuliyyətdən azad edilməyə etirazını bildirər və işinə məhkəmədə baxılmasını tələb edə bilər. Eyni zamanda cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətdən azad etmə növlərini məsuliyyətə cəlb etməmək üçün əsasların mövcudluğu ilə əlaqədar (əməlin cinayət olmasını istisna edən hallar zəruri müdafiə, cinayət etmiş şəxsin yaxalanması zamanı zərər vurulması, son zərurət və s.) məsuliyyətdən azad etmədən fərqləndirir.

Bu zaman cinayət qanunu məsuliyyətdən azad etməni hər hansı bir cinayət törədilməsi ilə deyil, məhz müəyyən ağırlıqla olan cinayətin törədilməsi ilə bağlayır. Eyni ilə, bu da aydındır ki, şəxsin böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayət törətməsi hələ onun cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün səbəb ola bilməz. Bunun bir mühüm şərti də ondan ibarətdir ki, göstərilmiş ağırlıqda cinayət törətmiş şəxsin özü cəmiyyət üçün təhlükə doğurmasın.

Doğrudur bu şərt birbaşa yalnız CM-in 74-cü maddəsində, şəraitin dəyişməsi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad etməyə uyğun olaraq təsbit edilmişdir. Lakin aydındır ki, bütün digər hallarda azad etmənin bu cür şərti ehtiva olunur. Yəni bu onunla izah edilir ki, cinayət məsuliyyətindən azad etmə, cinayət qanununda, konkret şəxsi cinayət məsuliyyətinə məruz qoymaqda davam etməyin, yəni ona cəza təyin edib, onu bu cəzanı çəkməyə məcbur etməyin heç bir mənası olmadığı hallarla əlaqədar nəzərdə tutulmuşdur. Yəni nəzərdən keçirilən hallarda, cinayət məsuliyyətini həyata keçirməyə davam etmədən də cəza məqsədlərinə nail olmaq mümkündür. Sosial ədalətin bərpası məqsədi bir qayda olaraq, cinayət törətmiş şəxsin cinayətdən sonrakı pozitiv davranışı ilə səmimi peşmançılıq, zərərçəkmə barışıq və s. kimi şərtlərlə əlaqələndirilir, elə bu hallar, habelə vəziyyətin dəyişməsi və cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin bitməsi ilə əlaqədar cinayətin törədildiyi gündən müəyyən vaxtın etməsi həm məhkumun islah olunması məqsədinin, həm də cinayət etmiş şəxsin yeni cinayətlərin qarşısının alınması məqsədinin əldə edildiyini göstərir. Belə hallarda ümumi xəbərdarlıq məqsədinə nail olmaq məsələsinin həlli daha mürəkkəb səciyyə daşıyır. Adətən bu məqsəd digər təsir tədbirlərinin tətbiqi ilə əlaqədar olan cinayət məsuliyyətindən azad edilmə halında əldə edilir. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, ümumxəbərdarlıq məqsədlərinin əldə edilməsi haqqında ən azı müəyyən dərəcədə, cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bütün növləri ilə əlaqədar olaraq danışmaq olar. Belə ki, cinayət törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə də bilər və azad edilməyə də bilər.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmə haqqında cinayət-hüquqi normaların ümumxəbərdarlıq təsirinin qiymətləndirilməsi zamanı, onların əsas məzmunu müasirə cinayət hüququ və cinayət siyasəti konsepsiyasında müəyyən kompromis ideyasının mövcudluğunu sübut edir.

Cinayətlərə qarşı ümumi xəbərdarlıq məqsədlərinə nail olma dərəcəsi bir çox hallarda, cinayət məsuliyyətindən azad etmə praktikasının nə dərəcədə geniş yayılmasından və deməli şəxsin cinayət törətdiyi halda, qanuni əsaslarla cinayət məsuliyyətindən yaxa qurtara bilməsi ilə müəyyən olunur.

Deməli, aydınlaşdırdıq ki, Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyinə əsasən « Müddətin keçməsilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmənin digər növlərinin tətbiqi üçün törədilən cinayətin böyük-ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər qrupundan olması tələb olunur. Həm də cinayət məsuliyyətindən azad olmağa əsas verən böyük-ictimai-təhlükə törətməyən cinayətlər o cinayətlərdir ki, belə əməllərə görə qanunla bu ilə qədər müddətə azadlıqdan məhrum etmə, habelə başqa yüngül cəzalar müəyyən edilir.

Məsuliyyətdən azad etməni ikinci əsas-cinayət törədənin şəxsiyyətinin böyük ictimai təhlükə törətməməsi, cinayətə görə cəza tətbiq etmədən şəxsin islah olunmasının mümkünlüyünə inam yaranmalıdır. Belə inam cinayət törədənin cinayətə qədər və cinayətdən sonra şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar əsasında yaranır.

Beləliklə, biz birinci sualda, cinayət məsuliyyətinin əsasları, “Cinayətin tərkib elementləri” və eynilə, «Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin» tətbiqi əsaslarını və fərqli tərəflərini ətraflı araşdırdıq.

CINAYƏT MƏSULİYYƏTİNDƏN AZAD ETMƏNİN NÖVLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində cinayət məsuliyyətindən azad etmənin aşağıdakı növləri nəzərdə tutulur.

- Səmimi peşmançılıqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.
- Zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.
- Şəraitin dəyişməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.
- Müddətin keçməsilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.
- Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə.
- İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə.
- Narkomaniya xəstəliyi ilə əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad etmə.

Qeyd etdiyimiz kimi cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bütün hallarında şəxs bundan yalnız o zaman azad edilə bilər ki, cinayət tərkibi olan əməl törətmiş olsun. Bir çox müəlliflər haqlı olaraq qeyd edir ki, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin cinayət-hüquqi və cinayət- prosesual normaları təqsirkarın hərəkətləri, ümumiyyətlə cinayət xarakteri daşsın və cinayət cəzasına layiq olsun. Eynilə cinayət məsuliyyətindən azad etmə cinayət-hüquqi münasibətlər subyektlərinin hüquq və vəzifələrinin tam realizəsini bildirir və deməli, cinayət məsuliyyətindən azad edildikdən sonra törədilmiş cinayət təkrar sayılı bilməz. Çünki cinayət qanunu törədilmiş cinayətə görə cinayət-hüquqi təsir tədbirlərinin təyin edilməsini və bu cinayəti etmiş şəxsin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi ilə əlaqələndirilir.

MADDƏ 72. SƏMİMİ PEŞMANÇILIQLA BAĞLI CINAYƏT MƏSULİYYƏTİNDƏN AZAD ETMƏ.

İlk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs könüllü gəlib təqsirini boynuna aldıqda, cinayətin üstünün açılmasına fəal kömək etdikdə, cinayət nəticəsində dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri başqa yolla aradan qaldırırdıqda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Qanunverici cinayət məsuliyyətindən azad etmənin mümkün variantlarını konkretləşdirərək vahid anlayış-yəni səmimi peşmançılıq adı altında birləşdirir. Səmimi peşmançılıq cinayət etmiş şəxsin «Əməlin faktiki zərərli nəticələrinin qarşısının alınmasına, aradan qaldırılmasına və ya azaldılmasına, yaxud edilmiş cinayətin açılmasında hüquq-mühafizə orqanlarına kömək etməyə yönəldilmiş» cinayətdən sonra pozitiv davranışından ibarətdir. Artıq qeyd edildiyi kimi cinayət qanunu səmimi peşmançılıq həm də cəzanı yüngülləşdirən hallar kimi tanınır. Lakin Cinayət Məcəlləsinin 72-ci maddəsində nəzərdə tutulan səmimi peşmançılıqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə xüsusilə fərqlidir. Əsas bundan ibarətdir ki, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlərdə sonrakı davranışla əlaqədar cinayət məsuliyyətindən azad etmə üçün əsas ola bilərlər. Başqa növ cinayətlərin törədilməsindən sonra göstərilmiş səmimi peşmançılıq yalnız cəzanı yüngülləşdirən hal qismində, o cümlədən mövcud cinayətə görə nəzərdə tutulduğundan daha yüngül cəzanın təyin edilməsi üçün isə əsas şərt kimi çıxış edə bilər.

Könüllü gəlib təqsirini boynuna almanın nə maddi, nə də ki, prosessual qanunvericilikdə anlayışı verilmir. Hüquq ədəbiyyatında və praktikada könüllü gəlib təqsirini boynuna alma-cinayət törədən şəxsin könüllü olaraq səlahiyyətli dövlət orqanına müraciət etməsi, hazırlığı, yaxud da törətdiyi cinayət barəsində səmimi etiraf etməsidir. Könüllü gəlib təqsirini boynuna alma - o halda mövcud olur ki, şəxsin verdiyi məlumat qədər, hüquq- mühafizə orqanlarında cinayətin hazırlanmasına və ya törədilməsinə dair heç bir informasiya olmur. Belə məlumat verilənə qədər şəxs nə şübhəli, nə müttəhim, nə də ki, müqəssir qismində hüquq-mühafizə orqanlarında qeyddə olmur.

Cinayət prosessual qanunvericiliyinə görə könüllü təqsirini boynuna alma hallarında belə şəxsin şəxsiyyəti müəyyən edilir, onun verdiyi məlumat üzrə ətraflı protokol yazılır. Protokolu cinayət törətməsinə dair könüllü gəlib xəbər verən və protokolu tərtib edən şəxs imzalayır. Beləliklə, cinayəti törədən şəxsin könüllü gəlib özünü təqdim etməsi-bu həmişə törədilən əməllə bağlı səlahiyyətli orqana şəxsin bilavasitə məlumat verməsində ifadə olunur.

Cinayətin açılmasına kömək etmək, bu cinayəti törədən şəxsin könüllü olaraq özünün bütün hərəkətləri ilə iş üzrə həqiqətin aşkar edilməsində, ədalət mühakiməsinə kömək etməsində ifadə olunur.

Vurulmuş ziyanın ödənilməsi dedikdə-yəni cinayət törətməkdə zərər çəkənə yetirilən ziyanın imkan daxilində şəxsin aradan qaldırmasıdır.

Ümumiyyətlə, ziyanı könüllü surətdə ödəmə-yəni cinayətin doğurmuş olduğu ziyanın təqsirkar tərəfindən ödəməkdən ibarət fəaliyyətidir.

Vurulmuş ziyan o vaxt könüllü surətdə ödənilmiş hesab olunur ki, dövlət orqanlarına məlum olana qədər, yaxud da məlum olsa da, istintaq və təhqiqat orqanlarının məcburiyyəti olmadan ziyan ödənilmiş olsun.

Cinayətin vurduğu zərərli nəticəni aradan qaldırma bu təqsirkarın cinayətin zərərli nəticələrinin inkişafının qarşısını almağa yönələn səyi və cəhdidir. Əgər zərər artıq yetirilmişdirsə, şəxs zərərli nəticəni könüllü surətdə aradan qaldırar. Məsələn, qəza nəticəsində əzilən maşın təmir edilərək əvvəlki vəziyyətinə qaytarılır, yaxud qəza nəticəsində başqasının uçan daş hasarı yenidən tikilib bərpa etdirilir və s.

Bir sözlə səmimi peşmançılığı ifadə edən sadalanan hərəkətlər o halda məsuliyyətdən azad olmağa əsas ola bilər ki, şəxs böyük ictimai-təhlükə törətməyən əməli ilk dəfə törətmiş olsun.

Şəxsin digər kateqoriyadan olan törətdiyi cinayətə görə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulan xüsusi hallarda mümkündür.

Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsində nəzərdə tutulan cinayətdən könüllü imtina etməsi istisna olmaqla olan cinayət qanunvericiliyinə peşmançılığa ifadə edən davranışın xüsusi növünə görə cinayət məsuliyyətindən azad edən bir çox tərkib məlumdur.

Cinayət Məcəlləsində cinayət törədən şəxsin peşmançılıq hərəkətləri ilə bağlı məsuliyyətdən azad etmənin Xüsusi hallarının dairəsi genişdir. Belə ki, Məcəllənin Xüsusi hissəsində aşağıda göstərilən maddələrdə məsuliyyətdən azad etmənin xüsusi halları müəyyən edilir:

- adam oğurlama (maddə 144);
- terrorizim (maddə 214);
- rüşvət alma (maddə 311);
- rüşvət vermə (maddə 312);
- qanunsuz olaraq odlu silah, onun kompleks hissələrini, döyüş sursatını, martlayıcı maddələr və qurğular əldə etmə, başqasına vermə, satma, saxdama və gəzdirmə (maddə 228);
- qanunsuz olaraq silah hazırlama (maddə 229);
- dövlətə xəyanət (maddə 274);
- cinayəti xəbər verməmə və ya gizlətmə (maddə 307);
- bilə-bilə yalan ifadə vermə, yalan rəy vermə və ya yalnız təcrümə etmə (maddə 297)
- şahidin və ya zərərçəkmiş şəxsin ifadə verməkdən imtina etməsi (maddə 298);

Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin Xüsusi halları adətən ağır, yaxud da xüsusilə ağır cinayətlərin törədilməsilə bağlı olur. Burada peşmançılıq ifadə edən davranışın xüsusi növünə görə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsini qanunda nəzərdə tutan normaların köməyi ilə cinayətin daha ağır nəticələrinin qarşısının alınmasına ümid edilir.

Ümumiyyətlə cinayət qanunu cinayət məsuliyyətindən azad etmənin birinci dərəcə olaraq böyük ictimai-təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs səmimi peşmançılığına dəlalət edən pozitiv davranışının müəyyən növləri ilə əlaqələndirir.

Bu o deməkdir ki, şəxs hüquq-mühafizə orqanlarına (daxili işlər orqanlarına, prokurorluğa, məhkəməyə və s.) könüllü gələrək, şəxsən və ya başqa şəxslərə iştirakçılıqda törətdiyi cinayət haqqında məlumat verir. Yəni şəxs könüllü olaraq özünü təhvil verir, bir sözlə cinayətin açılmasına kömək edir. Bu adətən, istintaq orqanlarına, yaxud məhkəməyə, törədilmiş cinayət və cinayətin onlara məlum olmayan və cinayətkarların ifşa olunmasına kömək edə biləcək iştirakçılar barədə məlumat verməkdə ifadə olunur. Eyni zamanda vurulmuş zərərin ödənilməsi, məsələn, oğurlanmış əşyaların zərərçəkənə qaytarılması, onların dəyərinin

ödənilməsi və digər formalarda ifadə oluna bilər. Eynilə, digər formada məsələn, müqəssir tərəfindən cinayətin nəticələrinin müstəqil surətdə, ya da mütəxəssisləri cəlb etməklə aradan qaldırmasıdır (uçurulmuş hasarın düzəldilməsi, maşının təmin edilməsi və s.)

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72.2 maddəsinə əsasən, başqa növ cinayət törətmiş şəxs Məcəllənin 72.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş şərtlər mövcud olduqda, yalnız bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində bilavasitə müəyyən edilmiş hallarda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Bu , həm də onunla izah edilir ki, müəyyən hallarda qanun tətbiqçisi şəxsləri cinayət məsuliyyətindən azad etməyə də bilər. Belə hallarda məhkəmə səmimi peşmançılığı yalnız cəzanı yüngülləşdirən hal kimi nəzərə almağa məcburdur. Eyni zamanda cinayət qanunu cinayət məsuliyyətindən azad etməni ilk dəfə böyük ictimai-təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxsin səmimi peşmançılığına aid edilməklə tətbiqi əsasına yaratmış olur.

MADDƏ 73. Zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.

İlk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətmiş şəxs zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı ödədikdə və ya vurulmuş zərəri aradan qaldırıqda cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Zərər çəkənlə barışma əsasında cinayət məsuliyyətindən azad etmə maddi hüquqa aid məsələ olsa da, həmişə buna prosessual qaydada həll edilən məsələ kimi baxılmışdır.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 37-ci maddəsinə görə, xüsusi ittiham qaydasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 147 (böhtan), 148 (təhqir), 165.1 (Müəlliflik hüquqlarını və ya əlaqəli hüquqları pozma), 166.1 (İxtiraçılar və patent hüquqlarını pozma)-cı maddələrində göstərilən cinayətlər üzrə həyata keçirilir və məhkəmə müşavirə otağına gedənədək zərər çəkmiş şəxs təqsirləndirilən şəxslə barışdıqda ona xitam verilir.

Azərbaycan Respublikası CPM-in 40-cı maddəsinə əsasən, cinayət qanunu ilə nəzərdə tutulmuş cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmə hallarının mövcudluğu cinayət təqibinin həyata keçirilməməsinə imkan verir.

Şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 72-75 maddələrində nəzərdə tutulmuş aşağıdakı hallarda təhqiqatçının və müstəntiqin prokurorla razılaşdırılmış qərarına əsasən cinayət işi başlanılmaya və ya ona xitam verilə bilər:

- Səmimi peşmançılıq çəkildə;
- Zərər çəkmiş şəxslə barışdıqda;
- Şərait dəyişdikdə;
- Müddət keçdikdə;
- Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə ;
- İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərə görə;
- Narkomaniya xəstəliyi ilə əlaqədar.

CPM-ə əsasən təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror cinayət təqibi üzrə icraatın məhkəməyədək hər hansı mərhələsində prosessual qanunvericilikdə nəzərdə tutulan halları aşkar edərsə, cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə (o cümlədən cinayət işi üzrə icraata xitam verilməsi barədə) qərar çıxarır.

Təhqiqatçı, müstəntiq və ya prokuror barədə verici əsaslar olmadıqda təqsirləndirilən (şübhəli) şəxsin razılığı olmadan cinayət təqibinə xitam verilməsi barədə qərar çıxara bilməz. Belə halda cinayət təqibi və icraat prosessual məcəllə ilə müəyyən edilmiş qaydada davam etdirilir və hökmün, məhkəmənin digər qərarının çıxarılması ildə başa çatdırılır.

Ümumiyyətlə, Cinayət Məcəlləsinin 73-cü maddəsində nəzərdə tutulan cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bu növü iki halda tətbiq edilə bilər. Birinci, törədilən cinayət böyük ictimai-təhlükə törətməyən cinayətlərə aid olsun; ikinci, cinayət törədən şəxs məhkəmədə işə baxılıb hökm çıxarılan qədər zərərçəkənlə barışsın, bir sözlə törətdiyi cinayətlə vurmuş olduğu ziyanı ödəmiş olsun.

Zərər çəkənlə barışma-cinayət törədən şəxsin məsuliyyətə alınmasına dair (cinayət işi qaldırılana qədər) zərər çəkənin ilk tələbindən imtina etməsinin,

yaxud da cinayət törədən barəsində qaldırılmış cinayət işinin xitam edilməsini xahiş etməsinin prosessual qaydada tərtib edilməsidir.

Cinayət qanunvericiliyində edilən yeni dəyişikliyə görə, mlükiyyət əleyhinə olan cinayətlərlə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə mümkündür.

Belə ki, CM-nin 73-1 maddəsinə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 178.1,179.1,186.1,187.1,187.2,189-1.1 və 189-1.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs zərəcəkmış şəxslə barışdıqda və ona dəymiş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azd edilir.

73-1.2–ci maddəsinə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 178.2,179.2,186.2.1, 189-1.2-1. maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli(əməlləri) törətmiş,zərəcəkmış şəxslə barışmış və dəymiş ziyanı tamamilə ödəmiş şəxs, cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın bir misli miqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş etdikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

73-1.3-cü maddəsinə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 178.3,178.4,179.3 və 179.4–cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli(əməlləri) törətmiş, zərəcəkmış şəxslə barışmış və dəymiş ziyanı tamamilə ödəmiş şəxs, cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın iki misli miqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş etdikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Cinayət Məcəlləsinin 73-2.1-ci maddəsinə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 209.1,209.2.2 və 213-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azd edilir.

73-2.2–ci maddəsinə əsasən Cinayət Məcəlləsinin 192,192-1,193,195,195-1,196,197,198.202-2,203,203-1.1,205-2,209.2.1,209.3,210,211,212 və 2013-2 maddələrində nəzərdə tutulmuş əməli (əməlləri) törətmiş, cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödəmiş və ya cinayət nəticəsində əldə edilmiş gəliri tamamilə dövlət büdcəsinə köçürmüş şəxs , bundan əlavə vurulmuş ziyanın (əldə edilmiş gəlirin) bir misli liqdarında dövlət büdcəsinə ödəniş etdikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir.

Maddə 74. Şəraitin dəyişməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.

Şəraitin dəyişməsi nəticəsində törədilmiş əməlin və ya bu əməli törətmiş şəxsin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edildikdə, ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət və ya az ağır cinayət törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Cinayət məsuliyyətindən azad etmənin bu növü iki halda tətbiq edilə bilər. Birinci, istintaq zamanı və ya məhkəmə işə baxılan zaman şəraitin dəyişməsi nəticəsində təqsirkarın etmiş olduğu əməl öz ictimai-təhlükəlilik xarakterini itirdikdə: ikinci, istintaq zamanı və ya məhkəmədə işə baxılarkən şəraitin dəyişməsi nəticəsində şəxs daha ictimai-təhlükəli olmadıqda.

Şəraitin dəyişməsi bütövlükdə ölkə miqyasında, yaxud ayrı-ayrı şəhər, rayon, hətta idarə və ya müəssisənin həyatında baş verə bilən mühüm dəyişikliyi (məsələn, müharibə dövründə cinayət hesab edilən əməllərin müharibənin qurtarması itlə öz ictimai təhlükəliliyini tirməsi, rayon ərazisində meşədən ağac kəsmə cinayət hesab edildiyi halda, işin istintaqı qurtarana və ya məhkəmədə işə baxılana qədər meşənin qırılması və yerində su elektrik stansiyasının tikilməsi, əməyin mühafizəsi qaydalarını pozmağa görə məsuliyyəti alınmış şəxsin iş yerini dəyişməsi və əmək mühafizəsi qaydalarının möhkəmləndirilməsinə yönəldilən sair tədbirlərin həyata keçirilməsi və s. nəzərdə tutur. Belə dəyişiklik ictimai münasibətlərdə baş verən elə dəyişiklikdir ki, bunun təsiri ilə cinayət əməli öz maddi əlamətini itirir, yaxud az əhəmiyyətli olur. Yəni bu halda onun cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsaslar vəziyyətin dəyişməsi nəticəsində əməlin, yaxud bu əməli törətmiş şəxsin və ya hər iki halda ictimai təhlükəliliyin dəyişməsi dedikdə, təkcə ölkədəki sosial və siyasi şəraitin dəyişməsi deyil, həm də bu və ya digər rayonda, ərazidə, müəssisədə, idarədə və s. konkret vəziyyətin dəyişməsi başa düşülməlidir.

Şəraitin dəyişməsi çox hallarda fərdi xarakterdə-ancaq təqsirkarın fərdi həyatı ilə əlaqədar ola bilər. Bu, təqsirkarın öz yaşayış yerini dəyişməsində, ali və ya orta ixtisas məktəbinə daxil olmasında, həqiqi hərbi qulluğa getməsində, sərxoşluq və ya avara həyatı sürməyə son qoymasında və s. ifadə oluna bilər. Bir

çox hallarda isə cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə əsas verən şəraitin dəyişməsi kimi qiymətləndirilə bilməz. Belə halda göstərilən hallar ancaq cəza təyininə nəzərə alınmalıdır.

Əməlin yaxud şəxsin ictimai-təhlükəliliyini aradan qaldıran şəraitin dəyişməsi heç də bütün hallarda bu institutun tətbiqini zəruri etmir. Bunun tətbiqi istintaq, təhqiqat və məhkəmə orqanlarının vəzifəsi yox, hüquqdur.

Deməli, məsuliyyətdən azad etmənin bu növünün tətbiqi əsası, törədilən əməlin ictimai təhlükəli olmadığı müəyyən edilməli, ilk dəfə olmalı, az ağır cinayət törətmiş şəxs olmalı və bunlar hamısı şəraitin dəyişməsi nəticəsində baş verməlidir.

Yeni qəbul edilən CM-in 74-1 maddəsinə əsasən, Cinayət Məcəlləsinin 234.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətmiş, əməlində başqa cinayət tərkibi olmayan və narkomaniya xəstəliyinə düçar olmuş şəxs barəsində məhkəmə tərəfində bu xəstəliklə əlaqədar stasionar qaydad tibbi xarakterli məcburu tədbirlər tətbiq edilir. Həmin şəxsin tam sağalması nəticəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlər ləğv edildikdə, məhkəmə şəxsi cinayət məsuliyyətindən azad edir.

74-1.2-ci maddəsinə əsasən, narkomaniya xəstəliyi ilə əlaqədar tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqindən yaranmış şəxs həmin tədbirlərin həyata keçirildiyi tibb müəssisəsinin müdiriyyətinin məlumatı əsasında Cinayət Məcəlləsinin 75.1-ci maddəsində göstərilən müddət keçməmişdirsə, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Maddə 75. Müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətdən
azad etmə.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətlərinin keçməsilə məsuliyyətdən azad etmənin əsasları və şərtləri Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində müəyyən edilmişdir.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri qanunda göstərilən şərtlərin olması ilə şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad edilməsinə əsas verən və cinayətin edildiyi gündən hesablanan müddətdədir.

Edilmiş cinayətlə həmin cinayətə görə şəxsin məsuliyyətə alınması arasında müddət nə qədər çox uzanarsa, şəxsin mühakimə edilməsi və cəzalandırılması da

bir o qədər lüzümsüz olur, yəni cəza istər xüsusi, istərsə də ümumi xəbərdarlıq baxımından əhəmiyyətini itirir.

Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsinə görə cinayət törətdiyi gündən aşağıda müəyyən edilən müddətlə keçdikdə, şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz:

-böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətin törədildiyi gündən iki il keçdikdə;

-az ağır cinayətin törədildiyi gündən yeddi il keçdikdə;

-ağır cinayətin törədildiyi gündən on iki il keçdikdə;

- xüsusilə ağır cinayətin törədildiyi gündən iyirimi il keçdikdə;

Müddətlər, cinayətin törədildiyi gündən ittışam hökmünün qanuni qüvvəyə mindiyi anadək hesablanır. Cinayət Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə görə cinayət edildiyi gündən qanunda nəzərdə tutulan müddətlərin keçməsi vacibdir.

Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti cinayətlərin edildiyi günün sonundan, növbəti günün əvvəlindən başlanır.

Məsuliyyətə cəlb etmə müddəti cinayətin faktiki qurtardığı vaxtdan, uzanan cinayətlərdə təqsirkarın öz təşəbbüsü ilə, yaxud onun iradəsindən asılı olmayan səbəblər üzündən cinayətin edilməsi dayandırıldığı vaxtdan, davam edən cinayətlərdə isə davam edən cinayətin tərkib hissəsi olan sonuncu cinayət əməlinin edildiyi vaxtdan başlanır.

Əvvəlcədən vəd etmədən gizlətmə cinayətkarın gizlədilməsində ifadə olunan hallarda, gizlətmə barədə gizlədən könüllü xəbəro vermirsə, müddət cinayətkarın yaxalandığı vaxtdan başlanır. Gizlətmə alət və ya vasitələrin, yaxud cinayət yolu ilə əldə edilmiş predmetlərin gizlədilməsinə, ya da cinayətin izinin itirilməsinə yönəldilən fəaliyyətdə ifadə olunarsa, cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti alət və vasitələrin, habelə bu predmetlərin məhv edildiyi vaxtdan başlanır.

Cinayətlərin ideal cəmi üzrə cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti cəmə daxil olan cinayətlərin hə biri üçün eyni vaxtda başlanır.

Müddətlər, cinayətin törədildiyi gündən ittiham hökmünün qanuni qüvvəyə mindiyi anadək hesablanır. Şəxsi yeni cinayət törətdikdə, hər bir cinayətə görə müddət müstəqil hesablanır.

Cinayət törətmiş şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənersə, müddətin axımı dayanır. Bu halda müddətin axımı, həmin şəxs tutulduğu və könüllü gəlib təqsirini boynuna aldığı vaxtdan bərpa olunur. Yəni cinayət etmiş şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənersə(qəsdən yaşayış yerinə dəyişir, saxta sənədlə başqa ad və fəamiliya altında yaşayır və s.) məsuliyyətə cəlb etmə müddəti dayandırılır və onun gizləndiyi vaxtdan tutulduğu vaxta qədər və ya könüllü gəlib təqsirini boynuna alana qədər keçən müddət hüquqi əhəmiyyətini tiritir.

Beləliklə, müddətin kəsilməsindən fərqli olaraq müddətin dayandırılmasında, cinayətin edildiyi vaxtdan təqsirkarın istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənməsinə qədər olan müddət, habelə həmin şəxsin tutulduğu, yaxud könüllü gəlib təqsirini boynuna aldığı vaxtdan onun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə qədər olan müddət cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinə hesablanır.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza nəzərdə tutulan cinayəti törətmiş şəxs barəsində müddətin tətbiq olunması məsələsi məhkəmə tərəfindən həll edilir. Məhkəmə, müddətin keçməsi ilə bağlı bu şəxsin cinayət məsuliyyətindən azad olunmasını mümkün hesab etmədikdə, həmin şəxsə ömürlük azadlıqdan məhrum növündə cəza təyin edilə bilməz. Qanuna görə

ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilə bilən cinayətin edildiyi gündən on beş ildən az müddət keçmişsə və bu müddət ərzində şəxs istintaqdan və ya məhkəmədən gizlənməmişsə, yaxud bu müddətin on ili ərzində müddəti kəsən yeni cinayət edilmişsə, şəxs tutulduqda, ya da könüllü gəlib özünü təqdim etdikdə, onun barəsində ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiqi istisna edilmir.

Deməli, cinayət məsuliyyətinə gecikdirilmiş cəlb etmə və hökmün vaxtında icra edilməməsi lazımi tərbiyəvi və ümumxəbərdarlıq təsiri göstərə bilmir və buna görə də məqsəd ziddir, belə ki, müqəssir o vaxta qədər artıq islah oluna

bilər, yəni ictimai təhlükəlilik kəsb etməz və buna görə cəzanın təsirinə artıq heç bir ehtiyacı olmaz. Cinayət törədilməsindən sonra uzun müddət ötdükdə, bəzən aradan qaldırıla bilməyən sübut edici-prosessual xarakterli çətinliklər də yarana bilər (cinayətin izlərinin itirilməsi, şahidlərin əhəmiyyətli halları unutmaları və s.) bu da öz növbəsində işin təhqiqatı və məhkəmədə baxılması üçün ciddi çətinliklər törədir. Həm də cinayət törədildikdən uzun illər sonra məsuliyyətə cədb etmə ona görə məqsədəuyğun deyildir ki, xeyli vaxt ötdükdən sonra işin təhqiqatı və düzgün həlli mümkünsüzlük həddinə qədər çətinləşir.

Deməli, cinayəti məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti dedikdə, şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi imkanını aradan qaldıran, qanunla müəyyən edilmiş müddətin bitməsi başa düşülür.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 75-ci maddəsinə əsasən cinayət törətmiş şəxs cinayət məsuliyyətindən aşağıdakı şərtlərə əsasən azad edilə bilər.

- a) əgər qanunun müəyyən etdiyi müddət bitmişsə;
- b) əgər şəxs bu müddət ərzində yeni cinayət törətməmişsə;
- v) əgər şəxs istintaqdan və məhkəmədən yayınmırsa.

Qanuna görə də bu şərtlərin mövcudluğu cinayət törətmiş şəxsin cəmiyyət üçün daha təhlükə doğurmadığını göstərir və onun cinayət məsuliyyətindən azad edilməsi üçün əsas olur.

Cinayət qanunu şəxsin törətdiyi cinayətin ağırlıq dərəcəsinə əsasən asılı olaraq müxtəlif cəlb etmə müddətləri təyin edir. Cinayət nə qədər təhlükəli olarsa, qanunda ona görə nəzərdə tutulmuş cəza bir o qədər ciddi olacaq və cinayət məsuliyyətini istisna edən cəlb etmə müddətləri də bir o qədər uzun olacaqdır.

Cinayət qanunvericiliyinə əsasən cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətləri cinayətin törədildiyi gündən, cinayət etməyə hazırlıq və ya sui-qəsd zamanı isə hazırlığı və ya sui-qəsd təşkil edən hərəkətlərin icra edilməsi məqamından hesablanır. Bununla əlaqədar əməlin başa çatması və yaxud hər hansı bir mərhələsini müəyyən etmək olduqca vacibdir. Xüsusilə qeyd edildiyi kimi şəxsin törətdiyi əməldə Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin konkret maddəsi ilə

nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətləri olmuş olsun. Belə ki, maddi tərkibli cinayətlər qanunla nəzərdə tutulmuş zərərli nəticələrin başlanması məqamından, formal tərkibli cinayətlər isə şəxsin, qanunla qadağan edilmiş hərəkətləri! hərəkətsizliyi) etməsi andan başa çatmış hesab olunur.

Davam edən və uzanan cinayətlərin cəlb etmə müddətlərinin təyin edilməsi də müəyyən xüsusiyyətlərə malikdir. Bir-birindən müəyyən müddətlərə ayrılan, lakin bütövlükdə vahid cinayət təşkil edən eyni növ cinayətkar hərəkətlərdən ibarət olan davam edən cinayətlər zamanı cəlb etmə müddəti mövcud davam edən cinayətə aid olan axırıncı cinayətkar hərəkətin edildiyi gündən başlanır. Uzanan cinayətlərin cəlb etmə müddətlərinin hesablanması daha mürəkkəbdir. Bu cür cinayət az-çox müddətə fasiləsiz olaraq davam edir. Bu əməl təqsirkarın hansısa cinayətkar hərəkət və ya hərəkətsizliyi ilə başlanır və müxtəlif növ halların; cinayətkarın öz hərəkəti (gəlib təqsirini boynuna alma, cinayətkarın yaxalanması və s. nəticəsində başa çatmış olur. Beləliklə, istər davam edən, istərsə də uzanan cinayətlərdə qanunvericilikdə müəyyən edilmiş əsaslarla müddətin keçməsi şəxsi məsuliyyətdən azad edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, cinayət törədildiyi gündən şəxsin istintaqdan və məhkəmədən gizləndiyi günə qədər ötən vaxt cəlb etmə müddətinə hesablanır. Şəxsin istintaqdan və ya məhkəmədən gizləndiyi gündən başlayaraq, onun yaxalanması və ya öz təqsirini boynuna aparmaqla könüllü gəlməsi günə qədər ötən vaxt isə müddətə hesab edilmir.

Qeyd etdiyimiz kimi Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş sülh və bəşəriyyət əleyhinə və müharibə cinayətləri törətmiş şəxslərə 75-ci maddənin müddəaları tətbiq olunmur.

NƏTİCƏ:

Beləliklə, cinayət məsuliyyətindən azad etmə-şəxsin törətdiyi cinayətə görə dövlət adından mühakimə edilməsindən və barəsində ittiham edici hökm çıxarılmıqdan, habelə cəzanın tətbiq edilməsindəne imtina etməklə azad edilməsidir. Bir sözlə , cinayət məsuliyyətindən azad etmə dedikdə - dövlətin cinayət törətməkdə təqsirli şəxsi mühakimə etmədən onun əməlini pisləyən ittiham hökmü çıxarmaqdan imtina etməsidir.

Cinayət hüququ elmini n mövqeyinə görə cinayət məsuliyyətindən azad etmə o hallarda, mümkündür ki, əməlin törədilməsi bu institutu nəzərdə tutan normalarda göstərilən şərtlərlə bağlı olsun. Deməli, cinayət məsuliyyətindən azad etmənin tətbiqi üçün öncə cinayətin törədilmə faktı aydınlaşdırılmalıdır. Törədilən cinayətə əsasən şəxsin cinayətkar olması müəyyən edildikdən sonra, onun məsuliyyətdən azad edilməsinin mümkünlüyü məsələsi həll edilir.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsində cinayət məsuliyyətindən azad etmənin aşağıdakı növləri nəzərdə tutulur:

- səmimi peşmançılıqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə;
- zərərçəkmiş şəxslə barışmaqla bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə; '
- şəraitin dəyişməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə;
- müddətin keçməsilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə.

Xüsusilə qeyd etməliyik ki, məsuliyyətdən azad etmənin sadalanan növlərindən şəraitin dəyişməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə, habelə müddətin keçməsi ilə bağlı cinayət məsuliyyətindən azad etmə istisna olmaqla məsuliyyətdən azad etmənin digər növlərinin tətbiqi üçün, törədilən cinayətin böyük ictimai-təhlükə törətməyən cinayətlər qrupundan olması tələb olunur.

Məsuliyyətdən azad etmənin ikici əsası-cinayət törədənin şəxsiyyətinin böyük ictimai təhlükə törətməməsi, cinayətə görə cəza tətbiq etmədən şəxsin islah olunması mümkünlüyünə inam yaratmalıdır. Belə inam cinayət törədənin

cinayətə qədər və cinayətdən sonra şəxsiyyətini xarakterizə edən hallar əsasında yaranmalıdır.